

BOSHLANG'ICH SINFLARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Bovanova Umida Abduvahobovna

*Ilmiy rahbar: Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi v.b dotsent
umidabovanova8@gmail.com*

Talaba: Bo'riyeva Shodiya

Annotatsiya: Bugungi tez sur'atlarda rivojlanayotgan va yangilanayotgan zamonimizda har bir inson, ayniqsa, yoshlar hayotida kitobning tutgan o'rni beqiyos. O'qituvchi va ota-onalarning harakatlari natijasida bolaligidayoq kitobga muhabbat uyg'onishi, uni qadrlash va anglash, mustahkam motivatsiya shakllanishi shu davrning eng muhim vazifalaridan hisoblanadi. Bolaning shaxsiy kamoloti, tafakkuri, nutqi, dunyoqarashi, ma'naviyati va madaniyati ko'p jihatdan kitob bilan bog'liq. Bir fikr aytilgan: biror millatning intellektual salohiyati — u bolaligida o'qigan kitoblar soni bilan belgilanadi. Ana shu kitoblar orqali bola to'g'ri yo'l tanlaydi, orzu va maqsadlarni aniqlaydi, hayotga, yurtga va odamzodga nisbatan munosabatini shakllantiradi. Kitob o'qish, asar mazmunini his qilish, o'qiganidan xulosa chiqarish, uni kundalik hayotida qo'llash, asarda aks etgan toza tuyg'ular, halollik va ezgulik sifatlarini o'z shaxsiyatiga singdirish bolasining kelajakda ongli, mustaqil va zamonaviy fuqaroga aylanishida muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: kitobxonlik, boshlang'ich sinf, pedagogika, bola, oilaviy tarbiya, sinf kutubxonasi, kitobga mehr, mustaqil fikrlash, kitob tanlash, zamonaviy texnologiyalar.

Kitobxonlik madaniyati – bu oddiygina o'qishni bilish emas, balki kitobni sevish, unga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish, uni do'st va maslahatchi sifatida qabul qilish, o'qiganidan hayotiy saboq olishdir. Boshlang'ich sinf yoshli bola uchun kitob eng avvalo sodiq do'st, sodiq o'rgatuvchi, taraqqiyotga eltuvchi kuch hisoblanadi. Yaxshi kitob o'qigan bola dunyoni boshqacha idrok eta boshlaydi, nutqi boyiydi, so'zga chechan, fikrlashga o'tkir, voqealar mohiyatini anglaydigan,

orzulari keng inson sifatida shakllanadi. O‘qilgan asarlardan doimo yangi saboq, hikmat, ibrat olish, kitobni mehr va muhabbat bilan o‘qish, bolalikdan boshlab aql va tafakkur namunasi bo‘lib qoladi. Dastlabki kitobxonlik malakalari bolaning ongi va ruhiyatiga kuchli ta’sir o‘tkazadi. O‘qigan kitobi orqali bola yovuzlik va ezgulik, sadoqat va bepisandlik, halollik va aldov, do‘stlik va dushmanlik o‘rtasidagi farqni anglaydi. U ertak va hikoyalarda ijobiy qahramonga sodiq bo‘lish, ezgulik tomonda turish, zamonaviy asarlarda esa chin do‘stlik, vatanparvarlik, mehribonlik, sabr va matonatga o‘rganadi. Kitob — bolaning fe‘l-atvorini, ichki dunyosini, kelajak nigohini shakllantiradi [1].

Kitobga mehr, birinchi navbatda, oilaviy muhiti va ota-onaning o‘z shaxsiy namunasidan boshlanadi. Bola dastlab kitobni onasi yoki otasi bag‘rida, shunchaki gulday muhitda, eng yaqinlarini diqqat qilgan holda o‘qishni qadrlay boshlaydi. Ota-onaning “kitob vaqtlarida” bola harf-harflab, so‘z-so‘zlab, sukunat va mehr bilan o‘qilgan ertak, hikoya, doston va she’rlarni qalban his etadi. Oila a’zolari har yili yangi kitoblarni birgalikda xarid qilishi, har kecha yoki haftaning muayyan kunida birgalikda kitob o‘qilishi, har doim kitob va bilim haqida qiziqarli voqealar bilan bo‘lishilishi bola shaxsida kitobga mehr uyg‘otadi. Maktabda esa boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining vazifasi yanada mas’ul va muhim hisoblanadi. O‘qituvchi uchun dars davomida eng asosiysi — bolani har bir asar mohiyatini his qilishga, o‘qiganini anglash va undan xulosa chiqarishga, mustaqil fikrlashga, o‘z yaxshi va yomonini farqlashga o‘rgatishdir. Kitoblar haqida qisqacha ma’lumot berish, yozuvchi yoki shoir hayotidan kichik lavhalar, asarning vujudga kelish tarixi haqida so‘zlash, kitobxonlik musobaqalari, sahna ko‘rinishlari, rolli o‘yinlar tashkil qilish — bular barchasi bola kitobga bo‘lgan mehrni oshiradi [2].

Dars jarayonida kitobga qiziqish uyg‘otishda zamonaviy metod va yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ma’lumki, bola oson zerikadi, tez charchaydi. Shuning uchun har bir asarning hikmat va xulosalarini, voqea va qahramonlarning hayotini hayotiy faktlar bilan bog‘lab anglatish, asar asosida munozaralar tashkil qilish, kichik hikoya, she’rdan nutq mashqlari, sahnalashtirish, asarni rasmga solish kabi usullar bilib, o‘qiganidan bahra oladi. “Sevimli kitobim”,

“Kitobim — do‘stim”, “Asarda nimalar o‘rgandim?”, “Eng yaxshi qahramon” mavzularida kichik insha yozdirish, asardan hikmatli gaplar ajratib yozdirish, bolalarning o‘zaro asar voqealarini baham ko‘rishlari kitobga qiziqishni yanada oshiradi. Yana bir muhim holat — har bir kitob o‘qilganda, bola undan faqat zavq emas, saboq, xulosa chiqarishini o‘rgatish, ularning kundalik hayotida to‘g‘ri qo‘llashga yordam berish lozim. Boshlang‘ich sinflarda kichik “kutubxona burchaklari” tashkil qilinadi, har bir bolaga “oy kitobi”, “haftaning kitobxon shogirdi” unvonlari beriladi. Sinfda o‘zaro kitob almashish, o‘z-o‘zini namoyon qilish ham mustaqil izlanishga, qiziqarli o‘qishga yordam beradi [3].

Boshlang‘ich sinfda kitobga qiziqish uyg‘otishda “sinf kutubxonasi”— har bir o‘quvchining sevimli asarlari, yangi adabiyotlar va bolalarning o‘z ijodiy ishlari jamlangan kichik kutubxona tashkil qilinadi. Har haftada yoki oyda kitobxonlik musobaqalari, eng yaxshi kitobxon, eng chiroyli insha yozuvchi, asar asosida eng yaxshi rasm chizuvchi, asardan viktorinalar, kichik teatrlashtirilgan sahnalar o‘tkaziladi. Bu jarayonlarda o‘qituvchining har bir bolaga e‘tibori, rag‘bati, taklif va maslahatlari kitobga bo‘lgan ehtiyojni kuchaytiradi. “Kitob haqida taassurotlar”, “Birinchi o‘qigan kitobim”, “Kitobim — baxtim”, “Farhodning sarguzashtlari”, “Eng yaxshi dostim — kitob” kabi mavzular bolalarda asar o‘qish, hikoya va ertak yaratuvchilarga havas, ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashni o‘stiradi.

Kitobxonlik madaniyati birgina maktabda yoki oilada emas, balki har ikkala muhitda o‘zaro hamkorlik asosida shakllanadi. O‘qituvchi ham doimo ota-onalar bilan hamkorlikda bola uchun eng yaxshi kitob tanlashi, kitob tanlashda bolani o‘zi qiziqayotgan soha yo‘nalishiga ko‘ra yo‘llashi lozim. Ota-ona kitob do‘koniga bolani yetaklab kirishini, kitob sotib olish fazilatini, har kuni bir soat vaqtini “oila kitobxonlik”iga ajratishini odat qilsa, bola kitobga beg‘am bo‘lmaydi. Oilada har bir yangi kitob oilaviy sovg‘a sifatida qabul qilinsa, asar mazmuni oila davrasida muhokama qilinsa, bola o‘z hayotida kitob - shaxsiy ma‘naviyat manbayi ekanini barvaqt anglaydi. O‘qituvchi ham har darsda, har mashg‘ulotda kitobning foydasini, bilim va aql maskani ekanini misollar orqali bolaga yetkazadi. Zamona kuchi, axborot texnologiyalari hayotimizning har bir jabhasiga chuqur kirib bormoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchisida elektron kitob, audio asarlar, raqamli kutubxonalar, multimediali darsliklardan foydalanishni ham soha talabiga muvofiq o'rgatish kerak. Elektron kitoblar, audio hikoyalar o'qish tufayli bolalar yangi so'zlarni oson yod oladi, tez o'rganadi, mustaqil eslab qoladi. Internetdan faqat foydali va ishonchli axborotlarni topishga, virtual kitobxonlik musobaqalarida qatnashishga ham o'rgatish zarur.

Kitob — tafakkur va so'z boyligi manbai. Kitob o'qiydigan bola har doim mustaqil fikrlaydi, voqealarga o'z munosabatini bildiradi, tanqidiy va tahliliy kuzatadi, asarda o'ziga yaqin bo'lgan qahramonni ko'radi. Boshlang'ich sinfda kitobxon bolalar har doim so'z boyligi, nutqi, gap tuzishi bilan tengdoshlaridan ajralib turadi. Ular har bir asardan keng so'z boyligi, qiziqarli iboralar, yangi hikmat va misollar oladi; hayotiy holatlarni to'g'ri tahlil qilish, natijalarga yetaklovchi sabablarni aniq izohlash, so'z va gap qurilishida mustaqillik paydo bo'ladi. Shuning uchun har bir kitoblarni tanlashda uning bolaning mustaqil fikrlashi va nutq rivojiga foydali tomonlarini ham hisobga olish muhim.

Milliy ertaklar va xalq og'zaki ijodi namunalarini, jumladan, “Zumrad va Qimmat”, “Alpomish”, “Bola yetim bolalar ertagi”, “Tillaqush”, Xudoyberdi To'xtaboyev, O'tkir Hoshimov ijodi, Abdulla Qahhor, Abdulla Oripov kabi sohibqalam ijodkorlardan hikoya, doston va she'rlarni o'qitish — bolaning qalbini milliy qadriyat, vatanparvarlik va oriy fazilatlar ruhida kamol toptirishda muhim vositadir. Xalq ertaklari orqali ezgulik, mehnatsevarlik, haqiqat, do'stlik, sadoqat, baxt va ezgu tilaklar bolaga yaqqol ko'rsatib beriladi. Hamma kitoblar ham bolaning qalbiga tez singib ketmaydi; kichik yoshdan boshlab to'g'ri kitob tanlash, uni to'g'ri va ongli o'qitish orqali bolaning ma'naviy va axloqiy tarbiyasiga kuchli ta'sir o'tkaziladi. Kitobxon bolalar har doim tafakkuri keng, aniqlik va mantiqiy fikrlashga qodir, orzu va istaklari aniq, mustaqil va maqsadli hamda ijodkor bo'lib voyaga yetishadi. Kitob bolaga hayot yo'lida to'g'ri yo'nalish beradi — orzu va istaklar, axloqiy fazilatlarni mustahkamlaydi, himmatli va mehnatsevar qiladi. O'qiganidan zavqlanadigan, kitobni do'st tutadigan, bilim olishga intiladigan yoshlar el-yurt taraqqiyoti uchun eng muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish — har bir yosh o'quvchining, butun jamiyatning mustahkam poydevori, komil shaxs yetishishidagi dastlabki va muhim bosqich hisoblanadi. Kitob bola uchun hayot maktabi, bilim va madaniyat manbai bo'lib qoladi. Oilada va maktabda, ustoz va ota-onaning hamkor harakati, har bir bola qalbiga kitobga bo'lgan chuqur mehr qanday singdirilsa, kelgusi hayotda u o'z yurtini, xalqini va insoniy fazilatlarini qadriga yetadigan intellektual, fidokor va kamolotli inson sifatida voyaga yetadi. Har bir o'qituvchi, har bir ota-ona yosh avlodni kitob bilan do'st bo'lishga astoydil o'rgatishi kerak, shundagina bizga orzu qilingan farovon, bilimli va ma'rifatli jamiyat shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Boymurodov A. "Ona tili va kitobxonlik madaniyati", Toshkent, O'qituvchi, 2018. 47-68-betlar
2. Isaxo'jayev Sh. "Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayonini tashkil etish", Toshkent, Fan, 2017. 120-147-betlar
3. To'xtayeva M. va boshqalar, "Pedagogik texnologiyalar asoslari", Toshkent, TDPU, 2020. 98-112-betlar
4. Karimova G'. "Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil o'qish malakalarini shakllantirish", Toshkent, Ilm Ziyo, 2019. 65-90-betlar
5. Habibullayeva I. "Boshlang'ich ta'limda kitobxonlik madaniyati: muammo va yechimlar", Yosh pedagoglar jurnali, №2, 2022. 34-41-betlar
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr qilish va tarqatish tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2017-yil 13-sentyabr